

કોવિડ-૧૯ લોકડાઉન દરમિયાનની પારિવારિક મનઃસ્થિતિનો, માતાપિતાના વ્યવસાય, કુટુંબના પ્રકાર અને બાળકોની સંખ્યાના સંદર્ભે અભ્યાસ

ડૉ. નીલેશ પંડ્યા
આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર,
ચિલ્ડ્રન્સ યુનિવર્સિટી, ગાંધીનગર
દૂરભાષ : ૯૪૨૩૬૩૭૪૩૨

Received : 18-04-2020

Published Online : July, 2020

Accepted : 10-05-2020

૧.૦ ભૂમિકા :

પ્રવર્તમાન સમયમાં સમગ્ર વિશ્વ એક પડકારનો સામનો કરી રહ્યું છે. જેમાં મનુષ્યના અસ્તિત્વ પર એક ભય ઉત્પન્ન થયો છે. સમગ્ર વિશ્વ કોરોનાની મહામારીથી ભયભીત છે. આ પરિસ્થિતિમાં માનવજીવન અનેક ઝંઝાવાતી પરિવર્તનો અનુભવી રહ્યું છે. મનુષ્યજીવન સાથેના અનેક આયામોમાં અકલ્પ્ય ફેરફારોના કારણે અભ્યાસનાં નવીન વિષયક્ષેત્રો ઊપસી આવ્યાં છે. આ પૈકી પરિવારની મનઃસ્થિતિ અત્યંત અગત્યનો વિષય છે. આ મહામારીના કારણે લોકડાઉનની સ્થિતિમાં સૌ જીવન પસાર કરી રહ્યાં છે. ક્યારેય ન સાંભળેલી-અનુભવેલી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થઈ છે. જીવનરીતિ અને વિચારમાં મૂળગત ફેરફાર થઈ રહ્યો છે. તેમાં લાંબા સમયથી જે પરિવારો લોકડાઉનમાં ઘરવાસ ભોગવી રહ્યા છે તેઓ શારીરિક, માનસિક અને આર્થિક રીતે મુશ્કેલી અનુભવી રહ્યા છે. આ સંજોગોમાં મનઃસ્થિતિ જ વ્યક્તિના અસ્તિત્વને ટકાવી રાખવા અગત્યનું પરિબળ બની રહે છે. અકલ્પનીય અને સ્વપ્નવત્ કાળમાં પરિવારની મનઃસ્થિતિ પર કેવો પ્રભાવ ઊભો થયો છે તે સમજવું અત્યંત આવશ્યક બને છે.

૧.૧ અભ્યાસની અગત્ય :

મનુષ્યે ઉત્ક્રાંતિકાળથી અનેક પરિવર્તનો જોયાં છે અને તેની સાથે અનુકૂલન સાધીને જ સતત વિકસતો રહ્યો છે. અત્યારે સર્જાયેલી નવીન પરિસ્થિતિમાં મનુષ્યના મનની સ્થિતિ જ તેને ટકી રહેવા માટે બળ આપી શકે તેમ છે. પરિવારનાં નાનાં બાળકો, વડીલો અને ઘરના મુખ્ય વ્યક્તિ અથવા કહો કે સંસારરથનાં બે પૈડાં પતિ અને પત્ની પણ તણાવપૂર્ણ પરિસ્થિતિમાંથી પસાર થઈ રહ્યાં છે, ત્યારે તેમના સંબંધો, આંતરવ્યવહાર અને વૈચારિક તરેહ પર થયેલી અસરોને સમજવામાં આવે તો અત્યંત ઉપયોગી પાસાં ખૂલી શકે તેમ છે. આ અભ્યાસ દ્વારા કોવિડ-૧૯ના કારણે પારિવારિક મનઃસ્થિતિ પર પડેલા પ્રભાવને ઓળખી શકાશે. કુટુંબનો પ્રકાર, બાળકોની ઉંમર અને વ્યાવસાયિક કાર્યને અનુલક્ષીને પણ અસરને સમજવાનો પ્રયાસ થશે, જેના કારણે કેવા પરિવારોને કેવા પ્રકારના માનસિક માર્ગદર્શનની આવશ્યકતા રહેશે તેનો અંદાજ આવી શકે તેમ છે. આમ, પ્રસ્તુત અભ્યાસ સાંપ્રત પરિસ્થિતિને સમજવા અને તેની સાથે કામ પાર પાડવા માટે ઉપયોગી બની શકે તેમ છે.

૧.૨ સાહિત્યની સમીક્ષા :

માનસિક સુખાકારીનો ખ્યાલ :

માનસિક સુખાકારી એ પ્રવર્તમાન સમયનો પડકાર છે. વીસમી સદીને ચિંતાતુરતાનો યુગ કહી એક રીતે તેને વસમી સદી તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. લોકો શારીરિક સ્વાસ્થ્યનું જેટલું ધ્યાન આપે છે તેના કરતાં પણ ઓછું ધ્યાન માનસિક સ્વાસ્થ્ય પર આપે છે. ૧૯૮૨ની નવી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિમાં પણ જીવન જીવવાની ગુણવત્તા પર ભાર મૂકી માનસિક સ્વાસ્થ્યની અગત્ય સ્વીકારવામાં આવી છે. ફોઈડના મતે માનસિક સ્વાસ્થ્ય એટલે હકારાત્મક ભાવ સાથે અને પ્રેમપૂર્વક કાર્ય કરવું. પ્રાથમિક સ્વાસ્થ્ય સારવાર, અલ્મા આતા, USSR-૧૯૭૮ના આંતરરાષ્ટ્રીય સંમેલનના જાહેરનામા પ્રમાણે ‘સ્વાસ્થ્ય’ એટલે સંપૂર્ણ શારીરિક, માનસિક અને સામાજિક સુદૃઢતા. સ્કેબર્મ (૧૯૫૧)ના મતે માનસિક સ્વાસ્થ્ય એટલે વ્યક્તિની તાર્કિક અને હેતુલક્ષી ધ્યેય તરફ આગળ વધવાની અને એ માટે પોતાની ક્ષમતા અને આવડતનો સફળતાપૂર્વક ઉપયોગ કરવાની શક્તિ.

મોર્ગન (૧૯૬૧)ના મતે “સૌમ્ય મનોવિકૃતિ અને તીવ્ર મનોવિકૃતિનાં લક્ષણોમાંથી મુક્ત એવા વૈયક્તિક સમાયોજનને મનોઆરોગ્ય કહેવાય. બર્નહાટ (૧૯૮૯) માનસિક સ્વાસ્થ્ય અંગે જણાવે છે કે, “માનસિક સ્વાસ્થ્ય એટલે આત્મનિરીક્ષણથી આવેગો અને ઈચ્છાશક્તિને સમજવાની શક્તિ. WHOના મતે “માનસિક સ્વાસ્થ્ય એટલે વ્યક્તિની એવી મનઃસ્થિતિ કે જેમાં તે પોતાની શક્તિઓને સમજી શકે છે, ઓળખી શકે છે, જીવનના રોજબરોજના તણાવને સહી શકે છે, રચનાત્મક રીતે કાર્ય કરી શકે અને પોતાના સમાજને કાંઈક યોગદાન કરી શકે છે. National Institute of Mental Health (NIMH) ૨૦૧૭ના સર્વે અનુસાર યુ.એસ.માં ૧૧.૨ મિલિયન લોકો અથવા ૪.૫% પુખ્તો નાજુક માનસિક સ્થિતિ ધરાવે છે.

આ ક્ષેત્રમાં મારિયા જાહોડાનું નામ વિખ્યાત છે, જેમણે સકારાત્મક માનસિક સ્વાસ્થ્યનો ખ્યાલ આપતાં જણાવ્યું કે સકારાત્મક માનસિક સ્વાસ્થ્યને વ્યક્તિત્વના લક્ષણ તરીકે અથવા વ્યક્તિત્વના ઓછા સ્થાયી કાર્ય અને સામાજિક પરિસ્થિતિ તરીકે જોવું જોઈએ.(જાહોડા, ૧૯૫૮) તેઓના પુસ્તક Current Concepts of Positive Mental Health (૧૯૫૮), માં જાહોડાએ સકારાત્મક માનસિક સ્વાસ્થ્યની વ્યાખ્યા આપતાં છ અભિગમો ઓળખી બતાવ્યા છે. જે નીચે પ્રમાણે છે :

૧. ‘સ્વ’તરફનો અભિગમ
૨. વૃદ્ધિ, વિકાસ અને સ્વપ્રાપ્તિ
૩. સમતુલા
૪. સ્વાયત્તતા
૫. વાસ્તવિકતાનું પ્રત્યક્ષીકરણ
૬. પર્યાવરણ પરનું પ્રભુત્વ

અમર્ત્ય સેન(૧૯૯૨)ના ક્ષમતા અભિગમ capability approachમાં એવી ક્ષમતાઓ કે જે વ્યક્તિને કાર્ય કરવા સક્ષમ બનાવે છે અને તે ક્ષમતાઓ મૂલ્યવાન છે એવું માનવા વાજબી તર્ક છે. સેન(૧૯૯૨)ના મતે વ્યક્તિઓ જે બાબતો કરવા અથવા હોવા અંગે જરૂરી માને છે તે બાબતો પોષણ જેવી પ્રાથમિક બાબતથી માંડીને કોઈ અસાધ્ય રોગોથી મુક્તિ મેળવવા સુધીની હોઈ શકે છે. સામુદાયિક જીવનમાં યોગદાન આપવાથી લઈને સ્વસન્માન જેવી વ્યક્તિલક્ષી બાબતો પણ હોઈ શકે છે. આ તમામ બાબતોને માનસિક સ્વાસ્થ્ય સાથે સંબંધ છે.

આ રીતે જોઈએ તો મનુષ્યજીવનના ડગલે ને પગલે માનસિક સ્વાસ્થ્ય જ નિર્ણાયક પરિબળ તરીકે ઊપસી આવે છે.

૧.૩ સંશોધન યોજના :

૧.૩.૧ હેતુઓ :

૧. કોવિડ લોકડાઉનની પરિવારની મન:સ્થિતિ પરની અસર તપાસવી.
૨. કોવિડ લોકડાઉનની પરિવારની મન:સ્થિતિ પરની અસર માતાપિતાના વ્યવસાયના સંદર્ભે તપાસવી.
૩. કોવિડ લોકડાઉનની પરિવારની મન:સ્થિતિ પરની અસર કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભે તપાસવી.
૪. કોવિડ લોકડાઉનની પરિવારની મન:સ્થિતિ પરની અસર પરિવારનાં બાળકોની ઉંમરના સંદર્ભે તપાસવી.

૧.૩.૨ ઉત્કલ્પના :

૧. નોકરી કરતાં માતાપિતા અને ધંધો કરતાં માતાપિતાના 'પારિવારિક મન:સ્થિતિ માપદંડ' પરના સરેરાશ પ્રામાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
૨. સંયુક્ત કુટુંબ અને વિભક્ત કુટુંબનાં માતાપિતાના 'પારિવારિક મન:સ્થિતિ માપદંડ' પરના સરેરાશ પ્રામાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
૩. ૧૦ વર્ષથી નાની અને ૧૦ વર્ષથી મોટી ઉંમરનાં બાળકોનાં માતાપિતાના 'પારિવારિક મન:સ્થિતિ માપદંડ' પરના સરેરાશ પ્રામાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

૧.૩.૩ અભ્યાસની પદ્ધતિ :

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સર્વેક્ષણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો, જે અંતર્ગત ગુજરાત રાજ્યના વિવિધ પરિવારો અંગે માતાપિતા પાસેથી માહિતી મેળવવાનો ઉપક્રમ હતો.

१.३.४ अभ्यासना यल :

१. स्वतंत्र यल :

१.१ परिवारमां मातापितानो व्यवसाय : नोकरी अने धंधो

१.२ परिवारनो प्रकार : संयुक्त अने विलक्त

१.३ परिवारनां बाणकोनी उंमर : १० वर्षथी वधु अने १० वर्षथी ओछी

२. परतंत्र यल :

परिवारनी मनःस्थिति

१.३.५ व्यापविश्व :

कोविड महामारी दरमियान समग्र त्भारतमां लोकाउन्नो अमल करवामां आव्यो હતો. આ દરમિયાન ગુજરાતના તમામ વિસ્તારોમાં પરિવારો સતત ઘરવાસમાં રહ્યા હતા. ગુજરાત રાજ્યના તમામ પરિવારોનાં માતા અને પિતા પ્રસ્તુત અભ્યાસ માટેનું વ્યાપવિશ્વ બને છે.

१.३.६ નમૂનો :

પ્રસ્તુત અભ્યાસ માટે માહિતી મેળવવા માટે વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિને લક્ષ્યમાં લઈને ખાસ પ્રકારે નમૂનો પસંદ કરવામાં આવ્યો હતો. આ માટે સંશોધકે ગૂગલ ફોર્મ બનાવીને સોશિયલ મીડિયામાં ફરતું કર્યું હતું. આમ જેમ-જેમ આ ફોર્મ વ્યક્તિઓ સુધી પહોંચ્યું તેમ-તેમ માહિતી પ્રાપ્ત થતી ગઈ. આથી પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સ્નોબોલ પ્રયુક્તિથી માહિતીનું એકત્રીકરણ કરવામાં આવ્યું હતું. આથી પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં નીચે પ્રમાણેનાં માતાપિતા નમૂના તરીકે સમાવિષ્ટ થઈ શક્યાં હતાં.

સારણી : ૧ અભ્યાસનો નમૂનો

જાતિ	સંખ્યા
પુરુષ (પિતા)	૨૫૯
સ્ત્રી (માતા)	૧૮૭
કુલ	૪૪૬

૧.૩.૭ ઉપકરણ :

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સંશોધકે પરિવારની મન:સ્થિતિ અંગેના ઘટકોને ધ્યાનમાં લઈને ઉપકરણ તૈયાર કર્યું હતું. જેમાં નીચે પ્રમાણેના ઘટકોને અનુલક્ષીને વિધાનો મૂકવામાં આવ્યાં હતાં.

સારણી: ૨

પારિવારિક મન:સ્થિતિ માપદંડના ઘટકો

ક્રમ	ઘટકો	વિધાન
૧.	બાળકની માનસિક સ્થિતિ	૧૩
૨.	માતા-પિતાનાં બાળકો સંદર્ભેનાં વર્તનો	૧૨
૩.	પતિ-પત્નીના સંબંધો	૦૯
૪.	પરિવારની દિનચર્યા પરનો પ્રભાવ	૧૧
૫.	પુખ્તોની માનસિક સ્થિતિ	૧૭
કુલ વિધાન		૬૨

આમ, પાંચ ઘટકોના આધારે પરિવારની સમગ્ર મન:સ્થિતિના માપન માટે માપદંડની રચના કરવામાં આવી હતી. પ્રત્યેક ઘટક માટે અનુક્રમે ૧૩, ૧૨, ૯, ૧૧, ૧૭ વિધાનો મૂકવામાં આવ્યાં હતાં. જે ઉપકરણને તજજ્ઞને મોકલીને ચર્ચા કરીને સુધારા અને સૂચનો મેળવીને યથાર્થીકરણ કરાવવામાં આવ્યું હતું. માપદંડ ત્રિભિંદુ પ્રકારનો તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો; જેમાં સંમત, તટસ્થ અને અસંમત એમ ત્રણ બિંદુમાં ઉત્તરદાતાએ પ્રતિચાર આપવાનો હતો. આમ, કુલ ૬૨ વિધાનોનો માપદંડ તૈયાર થયો હતો. જેને ગૂગલ ફોર્મનું સ્વરૂપ આપીને ઉત્તરદાતાઓ સુધી પહોંચાડવામાં આવ્યું હતું.

૧.૩.૮ માહિતી એકત્રીકરણ :

માહિતી એકત્રીકરણ માટે સંશોધકે ગૂગલ ફોર્મની રચના કરી હતી. જેની લિંક સાથે ઉત્તરદાતા માટે એક સંદેશ મૂકવામાં આવ્યો હતો. જે પ્રમાણે આ અભ્યાસની અગત્ય અને તેમના પ્રતિચારોનું મૂલ્ય સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું. આ ફોર્મ વિવિધ માધ્યમો દ્વારા સમગ્ર ગુજરાતના મોબાઇલધારક એવાં માતા-પિતાએ પ્રતિચારો આપવામાં આવ્યા હતા.

૧.૪ માહિતી વિશ્લેષણ અને અર્થઘટન :

ગૂગલ ફોર્મ દ્વારા મેળવવામાં આવેલી માહિતીનું માઈક્રોસોફ્ટ એક્સેલની મદદથી વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું હતું. પ્રત્યેક હકારાત્મક વિધાનને સંમત, તટસ્થ અને અસંમત માટે ૨, ૧ અને ૦ અને નકારાત્મક વિધાનો માટે સંમત, તટસ્થ અને અસંમત માટે ૦, ૧ અને ૨ એ પ્રમાણે ગુણાંકન કરીને માહિતીને તૈયાર કરવામાં આવી હતી. આ

પ્રમાણે પ્રતિચારોને સંખ્યાત્મક માહિતીમાં પરિવર્તિત કરીને તેના આધારે ટી-મૂલ્યની ગણતરી કરીને ઉત્કલ્પનાઓની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી. માહિતીનું વિશ્લેષણ અને અર્થઘટન અહીંયાં રજૂ કરવામાં આવ્યું છે.

સારણી : ૩

પરિવારના વ્યવસાયના પ્રકાર સંદર્ભે પારિવારિક મન:સ્થિતિના પ્રાપ્તકોની તુલના

વ્યવસાય	સંખ્યા	મધ્યક	પ્રમાણ વિચલન	પ્રમાણભૂલ	ટી-મૂલ્ય
નોકરી	૩૧૮	૪૨.૨૬	૭.૧૫	૧.૦૭	૧.૪૦
ધંધો	૧૨૭	૪૦.૭૬	૮.૨૫		

ઉપર દર્શાવેલી સારણી ક્રમાંક ૧માં નોકરી કરતાં માતાપિતા અને ધંધો કરતાં માતાપિતાની સંખ્યા અનુક્રમે ૩૧૮ અને ૧૨૭ છે. નોકરી કરતાં માતાપિતાના પ્રતિચારોનો મધ્યક અને પ્રમાણ વિચલન અનુક્રમે ૪૨.૨૬ અને ૭.૧૫ છે. જ્યારે ધંધો કરતાં માતાપિતાના પ્રતિચારોનો મધ્યક અને પ્રમાણ વિચલન અનુક્રમે ૪૦.૭૬ અને ૮.૨૫ છે. સરાસરીના તફાવત માટેનું ટી-મૂલ્ય ૧.૪૦ છે. જે ૦.૦૫ કક્ષાના સારણીમૂલ્ય ૧.૮૬ કરતાં ઓછું છે જે સરાસરીમાં સાર્થક તફાવત દર્શાવતું નથી. આથી શૂન્ય ઉત્કલ્પના ક્રમાંક : ૧ “નોકરી કરતાં માતાપિતા અને ધંધો કરતાં માતાપિતાના ‘પારિવારિક મન:સ્થિતિ માપદંડ’ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય”નો અસ્વીકાર થતો નથી.

આના આધારે એમ કહી શકાય કે કોવિડ લોકડાઉન દરમિયાન પારિવારિક મન:સ્થિતિ અંગેના પ્રતિચારોમાં માતાપિતાના વ્યવસાયને અનુલક્ષીને કોઈ તફાવત જણાતો નથી. આનો અર્થ એમ થાય કે નોકરી કરતા અને ધંધામાં રોકાયેલા પરિવારોની મન:સ્થિતિ પર કોવિડ લોકડાઉનની સમાન અસરો જોવા મળે છે.

સારણી : ૪

પરિવારના પ્રકાર સંદર્ભે પારિવારિક મન:સ્થિતિના પ્રાપ્તકોની તુલના

કુટુંબનો પ્રકાર	સંખ્યા	મધ્યક	પ્રમાણ વિચલન	પ્રમાણભૂલ	ટી-મૂલ્ય
સંયુક્ત	૩૦૧	૪૩.૨૪	૬.૬૬	૦.૭૭	૨.૧૬
વિભક્ત	૧૪૫	૪૧.૫૭	૮.૧૭		

ઉપર દર્શાવેલી સારણી ક્રમાંક-૪માં સંયુક્ત પરિવારના અને વિભક્ત પરિવારનાં માતાપિતાની સંખ્યા અનુક્રમે ૩૦૧ અને ૧૪૫ છે. સંયુક્ત પરિવારમાં રહેતાં માતાપિતાના પ્રતિચારોનો મધ્યક અને પ્રમાણ વિચલન અનુક્રમે ૪૧.૫૭ અને ૬.૬૬ છે. જ્યારે વિભક્ત કુટુંબમાં રહેતાં માતાપિતાના પ્રતિચારોનો મધ્યક અને પ્રમાણ

વિચલન અનુક્રમે ૪૩.૨૪ અને ૬.૬૬ છે. સરાસરીના તફાવત માટેનું ટી-મૂલ્ય ૨.૧૬ છે. જે ૦.૦૫ કક્ષાના સારણીમૂલ્ય ૧.૮૬ કરતાં વધુ છે જે સરાસરીમાં સાર્થક તફાવત દર્શાવે છે. આથી શૂન્ય ઉત્કલ્પના ક્રમાંક : ૧ “નોકરી કરતાં માતાપિતા અને ધંધો કરતાં માતાપિતાના “સંયુક્ત કુટુંબ અને વિભક્ત કુટુંબનાં માતાપિતાના ‘પારિવારિક મન:સ્થિતિ માપદંડ’ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય”નો અસ્વીકાર થતો નથી.

આના આધારે એમ કહી શકાય કે કોવિડ લોકડાઉન દરમિયાન પારિવારિક મન:સ્થિતિ અંગેના પ્રતિચારોમાં કુટુંબના પ્રકારને અનુલક્ષીને તફાવત જણાયો છે. આનો અર્થ એમ થાય છે કે કોવિડ લોકડાઉન દરમિયાન વિભક્ત કુટુંબની તુલનામાં સંયુક્ત કુટુંબમાં મન:સ્થિતિ વધારે સારી જોવા મળી હતી.

સારણી : ૫

પરિવારનાં બાળકોની ઉંમરના સંદર્ભે પારિવારિક મન:સ્થિતિના પ્રાપ્તકોની તુલના

બાળકોની સંખ્યા	સંખ્યા	મધ્યક	પ્રમાણ વિચલન	પ્રમાણભૂલ ટી-મૂલ્ય
૧૦ વર્ષથી ઓછી	૧૮૮	૪૨.૮૧	૮.૨૨	૦.૮૦ ૨.૩૭
૧૦ વર્ષથી વધુ	૨૪૮	૪૧.૦૧	૭.૪૦	

ઉપર દર્શાવેલી સારણી ક્રમાંક-૫માં દસ વર્ષથી ઓછી ઉંમરનાં અને દસ વર્ષથી વધુ ઉંમરવાળાં બાળકોનાં માતાપિતાની સંખ્યા અનુક્રમે ૧૮૮ અને ૨૪૮ છે. દસ વર્ષથી ઓછી ઉંમરનાં બાળકો હોય તેવાં માતાપિતાના પ્રતિચારોનો મધ્યક અને પ્રમાણ વિચલન અનુક્રમે ૪૨.૮૧ અને ૮.૨૨ છે. જ્યારે દસ વર્ષથી વધારે ઉંમર હોય તેવાં બાળકોનાં માતાપિતાના પ્રતિચારોનો મધ્યક અને પ્રમાણ વિચલન અનુક્રમે ૪૧.૦૧ અને ૭.૪૦ છે. સરાસરીના તફાવત માટેનું ટી-મૂલ્ય ૨.૩૭ છે. જે ૦.૦૫ કક્ષાના સારણીમૂલ્ય ૧.૮૬ કરતાં વધુ છે, જે સરાસરીમાં સાર્થક તફાવત દર્શાવે છે. આથી શૂન્ય ઉત્કલ્પના ક્રમાંક : (૧) ૧૦ વર્ષથી નાની અને ૧૦ વર્ષથી મોટી ઉંમરનાં બાળકોનાં માતાપિતાના ‘પારિવારિક મન:સ્થિતિ માપદંડ’ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય”નો અસ્વીકાર થતો નથી.

આના આધારે એમ કહી શકાય કે કોવિડ લોકડાઉન દરમિયાન પારિવારિક મન:સ્થિતિ અંગેના પ્રતિચારોમાં બાળકોની ઉંમરને અનુલક્ષીને તફાવત જણાયો છે. આનો અર્થ એમ થાય છે કે કોવિડ લોકડાઉન દરમિયાન દસ વર્ષથી મોટાં બાળકોની તુલનામાં દસ વર્ષથી નાનાં બાળકો ધરાવતા પરિવારોની મન:સ્થિતિ વધારે સારી જોવા મળી હતી.

१.५ अभ्यासनां तारणो अने निष्कर्ष :

१. पारिवारिक मनःस्थिति पर कोविड लॉकडाउननी असर जेवा मणी छे.
२. कोविड लॉकडाउनना कारणे पारिवारिक मनःस्थिति पर पडेली असरोमां परिवारना व्यवसायनी कोई असर जेवा मणी नथी. नोकरियात अने धंधांमां रोकायेला तमांम परिवारो पर कोविड लॉकडाउननो समान प्रभाव जेवा मणे छे.
३. कोविड लॉकडाउनना परिवारनी मनःस्थितिमां कुटुंबना प्रकारनो प्रभाव जेवा मणे छे. संयुक्त कुटुंबमां रहेता परिवारो कोविड लॉकडाउनमां वधारे सारी रीते रडी शके छे.
४. कोविड लॉकडाउनना परिवारनी मनःस्थितिमां बाणकोनी उंमरनो प्रभाव जेवा मणे छे. नानां बाणकोनी तुलनामां मोटां बाणको धरावता परिवारोमां कोविड लॉकडाउननी मनःस्थिति परनी सविशेष असरो जेवा मणी छे.

संदर्भसूचि :

- Jahoda, Marie(1958) **Current Concepts of Positive Mental Health**, New York: Basic Books
- Sen A (1992) **Inequality Reexamined**, Oxford University Press : Oxford
- Sen A. (1997) **From income inequality to economic inequality**, Southern Economic Journal ; 64(2) : 384-401
- <https://www.nimh.nih.gov/health/statistics/mental-illness.shtml>

तेजस्वी बालक : तेजस्वी भारत